

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: De instrumenten van het beleid

Hoogerwerf, A.

Citation

Hoogerwerf, A. (1983). Boekbespreking van: De instrumenten van het beleid. *Acta Politica*, 18: 1983(4), 499-504. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452401>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452401>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

dat Tacitus, zoals trouwens zovele groten van ons vakgebied (van Erasmus tot de Federalist-schrijvers en van Plato tot Lippman), het liefst publiceerde in wat we tegenwoordig massamedia zouden noemen, voor groot publiek, 'wetenschappelijke pulp dus'.

M. P. C. M. van Schendelen

II

In de uitgebreide en curieuze bespreking van 'Het politicologendebat' in AP 83/3 staan zoveel insinuaties en kwaadaardige interpretaties dat het onmogelijk is je als redacteur en auteur van deze bundel te verweren. Ik volsta met één rechtzetting. Aquina schrijft 'Bij Poldervaart en Reinalda valt zo ongeveer alles onder het begrip politiek, en voor zover het er in de praktijk niet onder valt, zou het er onder moeten vallen. Althans als het maatschappelijke veranderingen betreft die groepen mensen nastreven. Het feit dat de andere auteurs in hun bijdragen nogal scherpe kritiek leveren op deze definitie, is voor mijn doel nauwelijks vermeldenswaardig. In géén van de definities wordt ook maar enigszins gewag gemaakt van politiek als vorm van debat, als verzoening van wat in wezen onverzoenbare belangen zijn, en daar gaat het mij om'. (p. 377)

In mijn eigen bijdrage in 'Het politicologendebat' schrijf ik: '*Het proces van articulatie van maatschappelijke tegenstellingen op het niveau van de staat is het object van de wetenschap der politiek*'. Het begrip articulatie slaat niet alleen op het overbrengen van tegenstellingen in de maatschappij naar de staat, maar tegelijk daarmee ook het 'oplossen' (verbinden) van de tegenstellingen, zonder dat ze daarmee verdwijnen. Deze interdependentie tussen conflict en integratie wordt door Duverger de *Januskop der politiek* genoemd'. (p. 25, cursivering in het origineel)

Aquina heeft er wel een leugentje voor over om discussie uit de weg te kunnen gaan. Ook Van Schendelen vermeed in zijn bespreking in Intermediair zorgvuldig een oordeel over deze definitie van politiek, terwijl Daudt in een interview op de vraag wat hij van deze definitie vond antwoordde 'dat men van de definitie van Fennema in het buitenland niet van de stoel zou rollen'. Mét de recensenten ben ik van mening dat het 'politicologendebat' in bredere kring gevoerd zou moeten worden. De eerste aanzetten daartoe beloven helaas niet veel goeds.

M. Fennema

Boekbesprekingen

A. B. Ringeling, *De instrumenten van het beleid*, Alphen aan den Rijn, Samsom Uitgeverij, 1983, 32 blz.

Deze publikatie is de oratie van Ringeling, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de politicologie en beleidsanalyse aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

Het onderwerp is zowel wetenschappelijk als maatschappelijk van groot belang, zeker in een periode waarin men geregeld spreekt over de crisis van de verzorgingsstaat, de bestuurlijke chaos van het openbaar bestuur en het falen van overheidsbeleid. Ringeling heeft zijn uiteenzetting over instrumenten in het kader van een breed en kritisch overzicht van benaderingen in het openbaar bestuur en in de bestuurswetenschappen geplaatst. In deze recensie worden enkele kritische kanttekeningen bij de oratie gemaakt.

In zijn inleidende paragraaf merkt de auteur terecht op dat het woord instrumenten in het spraakgebruik van beleidsvoerders en notaschrijvers een gangbare term vormt. Al te kras lijkt mij echter zijn opmerking 'In de beleidsanalytische literatuur komt men het begrip nauwelijks tegen' (p. 4). In de geschriften van de meeste binnen- en buitenlandse wetenschappelijke publikaties over beleid zijn de woorden instrument (of middel) en doel schering en inslag. Ook de stelling 'Systematische studie van de eigenschappen van bestuursinstrumenten ontbreekt in belangrijke mate' (p. 9) is wat al te somber. Een dergelijke stelling gaat onder meer voorbij aan de literatuur over beleidsexperimenten en het evaluatie-onderzoek.¹ Voorbeelden van Nederlandse publikaties die zich systematisch met de eigenschappen van beleidsinstrumenten bezighouden, zijn daarnaast de (door Ringeling aangeduide) publikaties van de Commissie voor de ontwikkeling van beleidsanalyse, onder meer over de instrumenten subsidie en voorlichting en enkele niet door Ringeling genoemde uiteenzettingen.²

Ringeling omschrijft beleidsinstrumenten als 'een verzameling van beleidsactiviteiten die overeenkomstige kenmerken vertonen en die zijn gericht op de beïnvloeding van bestuurlijke en maatschappelijke processen' (p. 7).

Het woord beleidsactiviteiten vind ik hier minder gelukkig gekozen. De geko-

zen definitie maakt mijns inziens te weinig onderscheid tussen een instrument en de toepassing van het instrument. Zelf omschrijf ik een beleidsinstrument of een middel als al datgene wat een actor gebruikt of kan gebruiken om het bereiken van een of meer doeleinden te bevorderen. De toepassing van de gekozen middelen noem ik beleidsuitvoering.

De kern van de oratie bestaat mijns inziens uit de volgende zinsnede: 'Het begrip beleidsinstrument, of het nu in de beleidswetenschap wordt gebruikt of in de politieke praktijk, vormt een metafoor. Er is sprake van beeldspraak. Onvermijdelijk daarmee verbonden is de vraag in hoeverre de beeldspraak past, in hoeverre de vergelijking tot inzicht leidt en waar de dwaalsporen beginnen... Wetgeving als instrument vormt volgens Schuyt zo'n misleidende metafoor. Zij is gebaseerd op een mechanistisch wereldbeeld. Eraan ten grondslag ligt een causaal-deterministisch wetenschapsprogramma waarin exact de condities worden onderzocht waaronder wetten zo effectief mogelijk werken, dat wordt gericht op een mechanistisch juridisch-politiek programma. Het zijn de kenmerken die aan de 'social engineering' worden toegeschreven. Op deze wijze geformuleerd geldt het verwijt van misleiding niet alleen de metafoor die wetgeving als instrument opvat, maar elk gebruik van de instrumentele metafoor. In de volgende onderdelen van dit betoog wil ik naar voren brengen dat de metafoor 'beleidsinstrumenten' tot nuttige inzichten kan leiden. De dwaalsporen waartoe de metafoor gemakkelijk leidt zijn te herleiden tot het mechanistische karakter ervan' (p. 8).

In feite richt de auteur het zoeklicht echter meer op de 'dwaalsporen' dan op de 'nuttige inzichten'. Dat is één van mijn bezwaren tegen de oratie.

Is het begrip beleidsinstrument een metafoor? Een metafoor is volgens Van Dale (1976) een overdrachtelijke, figuurlijke uitdrukking, inzonderheid de trope die berust op een vergelijking, zoals bijvoorbeeld de aanduiding van een kameel als het schip der woestijn. Als eerste betekenis van het woord instrument geeft dezelfde Van Dale: een min of meer samengesteld of fijn gereedschap voor enig handwerk of bedrijf. Het woord instrument heeft nog steeds de betekenis van werktuig, toestel, gereedschap of speeltuig, maar daarnaast volgens mijn waarneming, zeker in de wereld van het beleid, ook de ruimere betekenis van middel. Reeds in het Wilhelmus werd het woord instrument in deze ruimere betekenis gebruikt. Als het woord beleidsinstrument een metafoor is, dan is vrijwel elk maatschappijwetenschappelijk begrip (bijvoorbeeld: doel, actor, proces, structuur, positie, systeem, randvoorwaarde, inspraak, coördinatie, democratie, wetgeving) een metafoor.

In plaats van metaforen zou men in veel van deze gevallen wellicht beter kunnen spreken van symbolen. Elk woord is een symbool, dat wil zeggen een teken dat boven zichzelf uitwijst, een brug en een barrière tegelijk ten opzichte van verborgen verwerklijkheden.

Maar goed, laten wij aannemen dat het spreken over wetgeving als instrument en meer in het algemeen het spreken over beleidsinstrumenten een metafoor is. Moet het gebruik van het woord instrument in een dergelijk geval per se gebaseerd zijn op een 'mechanistisch wereldbeeld' en op een 'causaal-deterministisch wetenschapsprogramma'? Schuyt lijkt het te menen en Ringeling wekt soms de indruk dat hij het meent, maar hij is op dit punt niet helemaal helder en trouwens ook wat minder

voorzichtig in zijn formulering dan Schuyt in zijn oratie.³

Zeer kort geformuleerd, komt de zaak mijns inziens op het volgende neer. Het gebruik van een metafoor is in de sociale wetenschappen een nuttig hulpmiddel om een vereenvoudigde voorstelling van een complexe werkelijkheid te geven. Het risico van elke metafoor is dat men deze als een adequate beschrijving van de werkelijkheid gaat zien, terwijl zij dat niet is. Dit voordeel én dit risico gelden ook voor metaforen die in de maatschappijwetenschappen aan de natuurwetenschappen of de technische wetenschappen ontleend worden.

Een instrument is mijns inziens in de hedendaagse beleidstaal gewoon een ander woord voor middel. Beleid is volgens de meest gangbare opvattingen een samenstel van doeleinden en middelen.⁴ Denken in termen van beleid is volgens de gangbare opvattingen een denken in termen van doeleinden en middelen. Denken in termen van doeleinden en middelen veronderstelt een denken in termen van oorzaken en gevolgen. Want een doel is nu eenmaal een bewust nagestreefd gevolg en een middel is een bewust gekozen oorzaak.⁵

Om dergelijke opvattingen te hebben, en dus van beleidsinstrumenten te spreken, behoeft men allermindst een mechanistisch wereldbeeld te hebben of deterministisch te denken. Integendeel, zou ik bijna zeggen, bij een strikt mechanistisch en deterministisch wereldbeeld is beleid overbodig, omdat een doeltreffend beleid dan onmogelijk is. Bij een niet-mechanistisch en niet-deterministisch wereldbeeld is beleid in principe zinvol, omdat een doeltreffend beleid niet bij voorbaat is uitgesloten. Dan is het ook zinvol om over maatschappelijke oorzaken en gevolgen überhaupt na te denken, dus met causale modellen van maatschappelijke verschijnselen te werken, onder meer als basis voor het ontwerpen van beleid.⁶ Het feit dat men voor doel-middel denken een causaal model van een deel van de werkelijkheid nodig heeft, sluit niet uit dat men zich bij de totstandkoming van dat model rekenschap geeft van het feit dat een causaal model niet meer of minder is dan een manier om de gecompliceerde processen die zich in dat deel van de werkelijkheid afspelen te beschrijven.⁷

Een mechanistische en deterministische voorstelling van zaken kan men niet alleen geven van het beleidsveld, dat wil zeggen de sector van de maatschappij waarop het beleid zich richt, maar ook van het beleidsproces zelf, dus bijvoorbeeld van de beleidsuitvoering. Schuyt en in zijn voetspoor Ringeling lijken mede dit laatste te bedoelen. Zo spreekt Schuyt van 'een mechanistisch wereldbeeld, waarin plan en uitvoering als een geoliede machine in elkaar haken'.⁸ Ringeling spreekt van 'een mechanistisch doel-middel denken, een simpel instrumentalisme. Plan en uitvoering grijpen als een geoliede machine in elkaar' (p. 8). Een dergelijke veronderstelling is inderdaad bijvoorbeeld van Max Weber en Woodrow Wilson niet geheel vreemd geweest, maar de opvatting dat een beleidsplan als vanzelf tot beleidsuitvoering leidt, is nu in de beleidswetenschappen eerder in haar tegendeel verkeerd. De uitvoering wordt nu als de achillespees van het openbaar bestuur gezien.⁹

Tot zover enkele kanttekeningen bij Ringelings grondgedachte.

Na zijn inleidende paragrafen tracht Ringeling zijn centrale stelling te verduidelijken vanuit drie invalshoeken, namelijk de hantering van beleidsinstrumenten in

de politieke praktijk, de ontwikkeling van de beleidsanalyse en de relatie tussen onderzoek en beleidsvorming.

Beleidsinstrumenten kunnen volgens Ringeling worden opgevat als de manipuleerbare variabelen van het beleid. (p. 9). Het verdient mijns inziens de voorkeur de beleidsinstrumenten te beschouwen als middelen ter beïnvloeding van manipuleerbare variabelen in het beleidsveld.

De paragraaf over de hantering van instrumenten eindigt met de conclusie: 'De manipuleerbaarheid van beleidsinstrumenten wordt door een aantal factoren beperkt. Beleidsvoerders blijken hun instrumenten niet voor het kiezen te hebben, niet over de goede instrumenten te beschikken, noch over de kennis voor de hantering ervan... Het mechanistische beeld dat de instrumentele metafoor oproept blijkt goeddeels een dwaalspoor'. (p. 15). Met de inhoud van deze interessante paragraaf en de conclusie kan ik goeddeels instemmen, maar de laatste zin is mij niet duidelijk. Wat houdt het hier bedoelde mechanistische beeld van de hantering van instrumenten precies in? Bij wie komt het voor? Daarop geeft de tekst geen duidelijk antwoord.

De beleidsanalyse, waarover paragraaf 4 handelt, wordt door Ringeling in een ruime betekenis gebruikt. Hij onderscheidt een analytische, een empirische, een normatieve en een prescriptieve variant. Het verdient mijns inziens de voorkeur de term beleidsanalyse te reserveren voor de ontleding van de inhoud van een bestaand beleid. Er zijn termen genoeg, zoals beleidsvoorbereiding, beleidsontwerpen, planning, beleidsevaluatie en empirisch beleidsonderzoek om de andere bedoelde verschijnselen aan te duiden.

De paragraaf over beleidsanalyse wordt besloten met de conclusie: 'Slechts in een deel van die specialisatie wordt de directe, werktuigelijke verbinding tussen instrumenten en doeleinden gelegd. De ontwikkeling van de politicologische beleidsanalyse geeft echter een afwending van gesimplificeerde, mechanistische beleidsmodellen te zien'. (p. 19). Eerder heeft Ringeling opgemerkt dat het prescriptieve type het best in de mechanistische metafoor past: 'een goede analyse leidt tot betere beslissingen: de beleidsanalyse is het instrument om betere beslissingen te bereiken'. (p. 16). Ik vind het woord mechanistisch hier weer te gemakkelijk gebruikt. Het streven of de verwachting dat beleidsanalyse tot betere beslissingen zal leiden, heeft mijns inziens niets mechanistisch zolang maar geen absolute zekerheid van betere beslissingen wordt gesuggereerd.

De uiteenzetting over de relatie tussen beleidsanalytisch onderzoek en de beleidsvorming (paragraaf 5) eindigt met de volgende slotsom: 'Opnieuw echter brengt het mechanistische karakter van de instrumentele metafoor ons op een dwaalspoor, namelijk het dwaalspoor van de 'social engineering': een eenzijdig causaal-deterministisch denken waarbij beleidsanalyse en probleemoplossing als tandwielen in elkaar grijpen. Veronachtzaamd worden in die visie het specifieke karakter van beleidsprocessen als politieke processen, de verschillende waardensystemen van wetenschap en politiek, het beperkte gezag van wetenschap in politieke processen en het verschillend gebruik dat van wetenschap gemaakt kan worden'. (p. 22).

Onder social engineering wordt hier blijkbaar verstaan de gedachte dat beleidsanalytisch onderzoek ertoe dient om bepaalde maatschappelijke of beleidsproble-

men op te lossen. (p. 20). In deze eenzijdige vorm verwerp ik die gedachte ook. Naast toegepast onderzoek is ook fundamenteel onderzoek naar beleid nodig. (Een onderscheid¹⁰ dat de auteur op p. 20 wat al te naarstig verwerpt, maar op p. 22 weer hanteert). Bovendien is ook toegepast onderzoek geen voldoende basis voor beleidsvorming. Maar Ringeling verzuimt erbij te zeggen dat onderzoek in veel gevallen wel een van de noodzakelijke bases voor een doeltreffend en legitiem beleid is, meer noodzakelijk in elk geval dan men in het openbaar bestuur veelal beseft.

Het alternatief van Ringeling voor de hem verworpen 'mechanische', 'deterministische', 'social engineering'-benadering van beleidsinstrumenten wordt in de oratie niet helemaal duidelijk. Ik zal dat op de drie behandelde punten trachten toe te lichten.

Ten aanzien van de hantering van beleidsinstrumenten constateert de auteur onder meer dat het denken over de instrumenten van beleid in een weinig opwekkende staat verkeert. Het inzicht hoe instrumenten zijn te construeren die passend zijn voor specifieke problemen, in bepaalde omstandigheden, ontbreekt (p. 15). Ik meen dat hier toch wel iets meer te zeggen zou zijn geweest over de weg naar een wetenschappelijk onderbouwde instrumentenleer voor overheidsbeleid. Naar mijn inzicht voert die weg grotendeels langs empirisch onderzoek en theorievorming inzake de uitvoerbaarheid, de effectiviteit en de legitimiteit van overheidsbeleid enerzijds en een systematisch doordenken van het ontwerpen van overheidsbeleid en de inbreng van onderzoek daarbij anderzijds.¹¹ Maar misschien heeft Ringeling het aanwijzen van een dergelijke weg willen uitstellen tot de volgende paragrafen.

Over de beleidsanalyse concludeert Ringeling dat er meer en betere vragen over beleidsinstrumenten te stellen zijn dan in de 'gesimplificeerde, mechanistische beleidsmodellen' mogelijk was. Hij denkt daarbij aan vragen met een analytisch, empirisch, normatief en prescriptief karakter en pleit voor hun ontwikkeling in onderlinge samenhang (p. 18). Afgezien van het feit dat hier weer enkele benaderingen al te gemakkelijk als 'causaal-deterministisch' of 'rationalistisch' worden geëtiketteerd (p. 17), kan ik de pluriforme benadering die Ringeling hier voorstaat wel onderschrijven. Het program komt neer op onderzoek naar beleidstheorieën, die aan beleid ten grondslag liggen, politieke en sociale factoren van beleid, evaluatie van beleid en beleidsadvisering (pp. 17-19). Dat zijn enkele van de gangbare onderdelen van het beleidsonderzoek. Ik mis hier uitdrukkelijke aandacht voor onderzoek naar de diverse onderdelen van het beleidsproces. Waartoe Ringeling overigens op pagina 7 van zijn oratie wel een veelbelovende aanzet geeft.

Op het punt van relaties tussen beleidsanalytisch onderzoek en de beleidsvorming kiest Ringeling (pp. 20, 21) voor diffuse en indirecte infiltratie van onderzoek in beleid (Weiss), voor het muddling through (Lindblom) en voor de enlightenment-functie van onderzoek (Lindblom en Cohen). Al met al een nogal behoudend gezelschap, dat in feite de status quo tracht te legitimeren van beleidsvormers die hun politieke intuïtie, ervaring, vooroordelen en macht blijkbaar meer betrouwbare richtingwijzers achten dan sociaal-wetenschappelijk onderzoek.¹² Op dit punt van het betoog had ik graag iets meer vernomen over de weg naar een meer

optimaal gebruik van onderzoek in de beleidsvorming en niet te vergeten ook in de beleidsuitvoering en de beleidsevaluatie.

Samenvattend, meen ik dat Ringeling een breed opgezette en tot nadenken stimulerende oratie heeft gehouden. Een bezwaar is dat geladen begrippen als mechanistisch, deterministisch en social engineering te gemakkelijk als karakterisering van bepaalde benaderingen in het beleidsonderzoek worden gehanteerd. Bovendien worden deze begrippen onvoldoende omschreven en de veronderstelde dragers ervan onvoldoende geïdentificeerd. Daardoor wordt de indruk gevestigd dat het mechanistische wereldbeeld waartegen Ringeling zo moedig ten strijde trekt althans gedeeltelijk uit de mechanismen van windmolens bestaat. Mede doordat hij zijn kruis op deze deels denkbeeldige bouwsels verschieft, wekt de auteur de indruk dat hij de weinig optimale status quo op het punt van de relaties tussen onderzoek en beleid verdedigt. Het alternatief van Ringeling voor de door hem bestreden benadering is nog niet geheel duidelijk. Ik zie daar met grote belangstelling naar uit.

A. Hoogerwerf

Noten

1. Zie bijv. J. Th. A. Bressers, *Beleidseffectiviteit en waterkwaliteitsbeleid*, Enschede, 1983; J. A. M. Maarse, *Uitvoering en effecten van arbeidsmarktbeleid*, Enschede, 1983; A. Hoogerwerf, (red.), *Succes en falen van overheidsbeleid*, Alphen aan den Rijn, 1983; F. A. van Vught, *Experimentele beleidsplanning*, 's-Gravenhage, 1982.
2. Bijv. *Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie*, deel 2, Eindrapport, 's-Gravenhage, 1975; J. M. Polak en F. J. Hoefnagel, Wetgeving in Beleidsperspectief, in: *Bestuurswetenschappen*, 29 (4), juli 1975, pp. 253-255 en R. B. Andeweg, A. Hoogerwerf en J. J. A. Thomassen, (red.), *Politiek in Nederland*, Alphen aan den Rijn, 1981, pp. 278-282. Na de oratie van Ringeling verscheen L. Geelhoed c.s., *De interveniërende staat. Aanzet voor een instrumentenleer* ('s-Gravenhage, 1983).
3. Vgl. Ringeling, t.a.p., p. 8 en C. J. M. Schuyt, *Ongeregelheden. Naar een theorie van wetgeving in de verzorgingsstaat*, Alphen aan den Rijn, 1982, pp. 15-19, vooral p. 18.
4. Vgl. de definities geciteerd in A. Hoogerwerf, (red.), *Overheidsbeleid*, tweede druk, Alphen aan den Rijn, 1982, p. 28.
5. G. Kuypers, *Beginselen van beleidsontwikkeling*, Muiderberg, 1980, deel A, pp. 113-117.
6. A. Hoogerwerf, *Het ontwerpen van overheidsbeleid*, te verschijnen artikel.
7. J. Th. A. Bressers, t.a.p., pp. 24-46, 93-96, 154-156 en 1-8-197.
8. C. J. M. Schuyt, t.a.p., p. 19.
9. J. A. M. Maarse, t.a.p., pp. 16-76.
10. Terwijl in het fundamenteel onderzoek de verklarende kracht als criterium voor de selectie van de onafhankelijke variabelen wordt gehanteerd, moet toegepast onderzoek de onafhankelijke variabelen ook selecteren op hun manipuleerbaarheid. Zie hierover J. E. Ellemers, Veel kunnen verklaren of iets kunnen

veranderen: Krachtige versus manipuleerbare variabelen, in *Beleid en maatschappij*, 1976 (3), en Robert A. Scott en Arnold A. R. Shore, *Why Sociology does not apply: A Study of the Use of Sociology in Public Policy*, New York, Oxford, 1979, pp. 224-234.

11. Zie de noten 1 en 6 en voorts A. Hoogerwerf, Aanzet voor een instrumentenleer, in: *Tijdschrift voor openbaar bestuur*, augustus 1983.

12. Voor een hout snijdende kritiek op het incrementalisme zie Robert E. Goodin, *Political theory and Public Policy*, Chicago/London, 1982, hoofdstukken 2 en 3.

H. C. M. Vorst, **Gids voor literatuuronderzoek in de sociale wetenschappen**. Meppel/Amsterdam (Boom), 1982, 242 p.

Een handleiding voor literatuuronderzoek: in dit geval betekent dat een overzicht van hoe de stroom van wetenschappelijke informatie zoal zijn weg vindt. In het kort wordt aangegeven wat wetenschap is en wat sociaal-wetenschappelijke van andere literatuur onderscheidt. Vervolgens wordt de maatschappelijke dynamiek, die het wetenschapsbedrijf dekt, geschetst. Daarna wordt dieper ingegaan op de vraag hoe vakliteratuur gemaakt respectievelijk opgeslagen wordt en op de diverse modaliteiten van ontsluiting van dat geheel aan informatie en kennis. Bij dit laatste, zoals nu eenmaal vandaag de dag hoort, de nodige beschouwingen rond het thema 'automatisering en wetenschappelijke informatie'. Het slothoofdstuk (het langste van dit boek) geeft een inventarisatie van wat er aan informatiebronnen op het terrein van de sociale wetenschappen bestaat (met een redelijk gedetailleerde vermelding van hun vindplaatsen).

Daarnaast heeft de auteur tevens nog eens apart aandacht besteed aan het doen van onderzoek met behulp van wat anderen reeds (in een rapport, artikel of boek) op papier gezet hebben. Datgene wat men eigenlijk 'literatuurstudie' noemt, terwijl hetgeen de rest van dit boek behandelt in feite voornamelijk opzoekwerk betreft.

Zo te zien een boek van het rechttoe-rechtaan ongecompliceerde genre. De bedoeling is simpel en duidelijk: wegwijs maken in de wirwar van informatiemateriaal, die allerhande sociaal-wetenschappelijke onderzoeksbedrijvigheid voortbrengt.

Dienovereenkomstig staat het principe van praktische bruikbaarheid en efficiency voorop en de keuze voor een zakelijke en sobere stijl van presentatie.

De vraag, en meteen het meest wezenlijke punt van kritiek ten aanzien van dit boek, is evenwel of die logica inderdaad consequent is aangehouden. Voor wie, welk lezerspubliek, is een gids als deze nu in feite bestemd?

Bij het doornemen van Vorsts literatuuronderzoek-gids voor de sociale wetenschappen krijgt men heel sterk een 'hom noch kuit' indruk.

Er wordt een apart hoofdstuk aan besteed om duidelijk te maken wat de verschillende categorieën van vakliteratuur inhouden; wat de categorie 'ongepubliceerd werk' behelst respectievelijk 'tijdschriftpublicaties' en 'boeken'. Een van de subca-